

N. Suprun. On the burial ceremony as part of burial traditions Khersoness – Kherson. During the antique and medieval periods all the components of the sepulchral rite in the Chersonese were changing: choice of the way of the burial (ingumation or cremation), constituent elements of these ways, choice of the sepulchral construction as well as ceremonies of the burial. This paper is a try to retrace at first these evolutionary processes and laws.

Key words: *the Chersonese, sepulchral rite, ceremony during, ingumation, sepulchral construction, burial.*

Отримано: 06.10.2014 р.

УДК 94 (438) «12»

О. Головка

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА РУСІ НАПРИКІНЦІ 60-х – У 70-х РОКАХ ХІ СТ.

О. Головка. Європейська політика Русі наприкінці 60-х – у 70-х роках ХІ ст. В статті розглядаються взаємини Русі з європейськими країнами наприкінці 60-х – у 70-х роках ХІ ст., зокрема обставини перебування польського війська на Русі в 1069 р., історія еміграції київського князя Ізяслава Ярославича і його сина Ярополка 1073 – 1077 рр., їх контакти з польським князем Болеславом II Сміливим, германським королем Генріхом IV, римським папою Григорієм VII.

Ключові слова: *Русь, Польське князівство, Германська імперія, римська курія, міжнародні відносини.*

А. Головка. Европейская политика Руси в конце 60-х – 70-х годах ХІ в. В статье рассматриваются отношения Руси с европейскими странами в конце 60-х – в 70-х годах ХІ в., в частности обстоятельства пребывания польского войска на Руси в 1069 г., история эмиграции киевского князя Изяслава Ярославича и его сына Ярополка 1073–1077 гг., их контакты с польским князем Болеславом II Смелым, германским королем Генрихом IV, римским папой Григорием VII.

Ключевые слова: *Русь, Польское княжество, Германская империя, римская курия, международные отношения.*

Середина ХІ ст. у політичному житті Європи знаменувалася значним зростанням ролі як могутньої сили на міжнародній арені римської курії. В цей час римські понтифіки прагнуть до підкорення своїй владі монархів католицьких країн, прагнуть до творення величезної церковної наддержави й теократичного володарювання в тодішньому світі. На шляху до цього головним суперником папства були германські імператори. Здійснивши в середині Х ст. «renovatio imperii», германські королі¹ проголошують намі-

ри підкорення своїй владі країни християнського світу. В Європі з середини XI ст. протягом багатьох десятиліть точиться жорстокий конфлікт, відомий як боротьба за інвеституру, тобто за першість між церковною та світською владами. В це протистояння були втягнуті не тільки найбільші католицькі держави (Польща, Чехія, Франція, Угорщина та ін.), а у певній мірі країни православного світу, у тому числі Візантійська імперія і Русь.

Візантійська імперія з середини XI ст. все більше і більше відчуває тиск з боку народів сходу. Мова зокрема йшла про племена огузів, які наприкінці IX ст. мешкали в Північно-Східному Прикаспії. Протягом X ст. відбулося поступове переселення значної маси огузів на захід, під час якого стався процес розкладу єдиного огузького етнічного масиву. Одна частина огузів мігрувала через Іранське нагір'я до Малої Азії, де у другій половині XI ст. утворилася держава турків-сельджуків. Інша група огузів, відома з давньоруських літописів під назвою торків, наприкінці X ст. починає витісняти з причорноморських степів печенігів, а з середини XI ст. більшість з них пересувається на Балкани². Таким чином, візантійцям довелося вести війни «на два фронти» – на півночі і на сході – фактично з одними за етнічним походженням ворогами. Зазначимо, що перебування торків на Балканах в XIII – XV ст. полегшило проведенню сюди експансії їх єдиноплеменників із Малої Азії, помогло останнім у їх завоюванні Балканського півострова і сприяло утворенню Османської імперії. Союзниками торків і одночасно ворогами візантійців в XI ст. були згадані печеніги, а децю пізніше половці³.

Володарі Візантії, відчуваючи нестачу власних сил чинити опір загрозі зі сходу, починають вести переговори з верхівкою католицьких країн на тему проведення спільної «священної» війни проти невірних, за повернення Святої землі. Римська курія зустріла схвально ці пропозиції, за позитивною реалізацію яких папство не тільки планувало поширити свій вплив на землі язичників і православних, а й добитися перемоги престолу св. Петра в у самій католицькій Європі.

Відомо, що тема допомоги грекам розглядалася під час церковного собору у П'яченці, де папа Урбан II зустрівся з візантійськими послами. В листопаді 1095 р. у Клермоні Урбан виступив із закликком розпочати похід за звільнення Святої землі. Проте першим ідею проведення походу до Святої землі висловив у 1074 р. його попередник папа Григорій VII (Гільдебранд) і тільки гостра боротьба за реалізацію клонійської реформи (особливий опір папі з боку значної частини духовенства викликали вимоги введення безшлюбності священників!), а згодом за домінування в католицькому світі проти «римського» короля Генріха IV (він став офіційно імператором 24 березня 1084 року) не дозволила реалізувати цей задум.

Однією із союзників римської курії у європейському конфлікті XI ст. була Польща. В середині XI ст. польська правляча верхівка добилася значних успіхів у подоланні кризи 30-х років XI ст., відновленні територіальної єдності своєї держави. З кінця 50-х років XI ст. князь Болеслав II

Сміливий (1058 – 1079 рр.) прагне досягти подальшого зміцнення Польської держави. Програма князя передбачала відновлення власного архієпископату в країні, який підкорявся безпосередньо тільки Риму, а також здійснення власної коронації королівськими інсигніями (від них в 1032 р. через складну ситуацію відмовився його дід король Мешко II)⁴. Для досягнення мети польська адміністрація підтримувала стабільні зв'язки з римською курією, вела активну боротьбу з союзником Германської імперії Чеським князівством, надавала допомогу антиімперським силам в Угорщині⁵.

Напружена міжнародна ситуація у Центральній Європі вимагала від уряду Болеслава II Сміливого проведення політики збереження дружніх або хоча б нейтральних відносин з Руссю. Після смерті київського князя Ярослава Володимировича в 1054 р. там склалася система так званого «князівського тріумвірату», коли, крім нового верховного київського князя Ізяслава Ярославича, важливу роль в управлінні Руссю відігравали його брати чернігівський князь Святослав і переяславський Всеволод Ярославичі. Хоча за своєю суттю система «князівського тріумвірату» була нестабільною формою управління, вона проіснувала без ускладнень півтора десятиліття. Цьому сприяли як міжнародні, так і внутрішньополітичні фактори. Перш за все у 50-х – 60-х роках XI ст. для Південної Прусії виникає загроза з боку нових хвиль кочівників: спочатку торків, а дещо згодом половців. Ця обставина змусила синів Ярослава Володимировича здійснити низку експедицій до степу. В самій Русі «тріумвірат» треба було протистояти багатьом суперникам, серед яких особливе місце займав половецький князь Всеслав Брючиславич.

Відносна стабільність центральної влади зазнала першого удару наприкінці 60-х років XI ст. Поразка коаліції братів Ярославичів від половців на р. Альті у 1068 р. викликала повстання у Києві⁶. Князь Ізяслав Ярославич був вимушений поступитися владі зазначеному Всеславу Брючиславичу, покинути столицю і шукати притулок у свого племінника польського князя Болеслава II Сміливого. Тимчасова перерва у зіткненнях із Германією і Чехією тоді дала можливість краківському двору звернути увагу на справи у сусідній Русі.

Для польського монарха було важливо зберегти міцний тил в умовах можливого продовження протистояння в Центральній Європі. Весною 1069 р. польська армія на чолі з Болеславом II Сміливим разом із князем Ізяславом вступила в межі східнослов'янських земель. Зазначимо, що у науковій літературі, починаючи з праць істориків XIX ст., нерідко між цією виправою і більш давнім походом прадіда Болеслава II Сміливого князя Болеслава I Хороброго ставиться знак рівності⁷. Сама ж поява Болеслава II Сміливого на Русі розглядається багатьма авторами як польська збройна інтервенція (або польсько-руська війна), одним з результатів якої стало відновлення влади князя Ізяслава на київському столі⁸. Вивчення обставин подій весни 1069 р., на нашу думку, дає підстави дещо скорегувати вказані вище оцінки.

Головним джерелом про перебування поляків Болеслава II Сміливого на Русі є стаття під 1069 р. Повісті временних літ. У ній йдеться про прихід польського війська разом із Болеславом II Сміливим і Ізяславом Ярославичем на Русь, про звернення киян до Святослава і Всеволода Ярославичів із проханням вступити у переговори з Болеславом і Ізяславом з метою недопущення кровопролиття у столиці. Стаття нічого не говорить про якісь зіткнення між представниками правлячих сил на Русі, а завершується розповіддю про покарання учасників повстання 1068 р. загонами сина Ізяслава Мстислава⁹.

Як триумф над русинами перебування польського князя Болеслава II Сміливого представляють польські джерела (перш за все ранні – Галла Аноніма¹⁰ і Вінцентія Кадлубка¹¹), але їх розповідь носить вкрай тенденційний і неконкретний характер. Велике значення для правильної оцінки подій весни 1069 р. мають спостереження зроблені В.А.Кучкіним при аналізі тексту «Повчання синам» Володимира Всеволодовича Мономаха. На думку вченого, згадане в джерелі укладання миру Святослава і Всеволода Ярославичів у Сутейську мало місце не в 1073 або 1074 рр., а в квітні 1069 р.¹².

Головними противниками Ізяслава Ярославича і Болеслава II Сміливого на Русі були Всеслав Брячиславич та його прибічники. У «Повісті временних літ» прямо вказується: «В лето 6577 (1069 р. – авт.). Поиде Изяслав с Болеславомъ на Весслава»¹³. Однозначно, що Ізяслав і Болеслав хотіли відновити владу першого у Києві та розправитися з учасниками повстання 1068 р. Важко погодитися з думкою В.А.Кучкіна, що між Всеславом Брячиславичем і молодшими Ярославичами існувала якась угода, яка регулювала ситуацію в країні, яка склалася після повстання 1068 р. (вчений вважає, що Всеслав передав Волинську землю молодшим братам Ізяслава). Навряд чи Святослав і Всеволод погодилися з перебуванням половецького князя на київському столі¹⁴. Молодші Ярославичів, як здається, не бажали ні повернення старшого брата до Києва, ні збереження там влади узурпатора Всеслава. Проте вони, не маючи якихось підстав для боротьби за верховенство на Русі, зайняли вичікувальну позицію у конфлікті. Швидкий розвиток подій весною 1069 р., активна участь у подіях київської громади невдовзі примусили князів Святослава і Всеволода до певних політичних кроків.

Отримавши інформацію про вступ війська Болеслава та Ізяслава до меж Русі, Всеслав Брячиславич з дружиною, а також, можливо, із загонами своїх київських прихильників вирушив на захід. Але до зіткнення справа не дійшла: не маючи достатніх збройних сил, та міцного тилу у Києві, Всеслав вирішив не ризикувати, а втекти до рідного Полоцька. Втеча сталася під час його перебування у Білгороді (25–30 км від Києва) («Всеслав и бывши ноци утаивъся Къян бежа из Белгорода Полотъску»¹⁵). Звістка про втечу князя миттєво дійшла до Києва, вимусила киян шукати в особах Святослава і Всеволода собі захисників. «Заутра, – зазначає літопис, – же видеша людье князя бежавша, възвратишася Къеву и ство-

риша вече и послашася к Святославу и к Всеволоду, глаголюще: «Мы уже зло створили есмы, князя своего прогнавши, а се ведеть на ны Лядскую землю, а поидета в град отца своего; аще ли не хочета, то нам неволя: зажегша град свои, ступим в Гречьску землю»¹⁶.

У відповідь на це звернення Святослав і Всеволод Ярославичі направили до Ізяслава та Болеслава посольство на чолі з Володимиром Всеволодовичем Мономахом: «Всеслав ти бежал, – заявили послі Ізяславу, – а не води Ляхов Києву, противна бо ти нету; аще ли хочещи гнев имети и погубити град, то веси, яко нама жаль отня стола»¹⁷. Звичайно, застосовуючи високу риторичку, посланці Святослава і Всеволода у меншій мірі думали про долю простих киян, прагнули використати сприятливий момент для зміцнення позицій своїх патронів у країні, змусити старшого Ярославича ще більше рахуватися з ними.

Ізяслав і Болеслав прийняли пропозицію молодих Ярославичів. Для першого позитивний результат проведення переговорів був серйозним гарантом безпроблемного повернення до Києва, а другому відкривало можливість встановити нормальні стосунки із сильними політичними лідерами Русі, швидко завершити перебування на Русі. Після переговорів більша частина польських військ повернулася додому, і тільки невелика частина армії рушила далі на Київ («Ізяслав, остави Ляхы и поиде с Болеславом, мало Ляхов поим»¹⁸). Угода була укладена, на цілком вірогідну думку В.А. Кучкіна (про що ми вже вище писали), у прикордонному волинському місті Сутейську¹⁹, тобто на самому початку шляху від західного кордону Русі до Києва. Володимир Мономах про ці переговори записав у своєму «Повчанні»: «А по Велике дни (після Великодня – О.Г.) ис Переяславля та Володимирю на Сутейску мира творить с Ляхы»²⁰.

На початку травня 1069 р. передовий загін війська Болеслава і Ізяслава на чолі із сином останнього Мстиславом вступив до Києва. Почалися репресії, проте вони були спрямовані не проти київської верхівки, а проти простого люду і прибічників Всеслава з числа дружинників і духовенства. «И пришед Мьстислав, исече Кияны, иже беша высекли Всеслава (тобто звільнили з темниці. – авт.), числом 70 чади, а другыя слепиша, другыя же без вины погуби, не испытав (тобто не провівши розслідування вини. – авт.)», – розповідає літописець²¹.

Слідом за цим загоном до міста увійшли основні сили Болеслава та Ізяслава. Під час перебування польських воїнів у столиці Русі були непоодинокі випадки вбивства іноземців киянами, яких розселили «на покорм». Проте в джерелах відсутні свідчення, які б давали підстави, як думають деякі вчені, що у Києві були якісь організовані виступи проти військ Болеслава та Ізяслава²². Польський князь Болеслав II Сміливий виконав свою місію – повернув на київський стіл свого союзника Ізяслава Ярославича і невдовзі повернувся додому.

Таким чином, важливо відзначити, що події 1069 р. не можна характеризувати як русько-польський збройний конфлікт. Перебування польської армії Болеслава II Сміливого на Русі переслідувало прагнення кра-

ківського двору реставрувати владу Ізяслава Ярославича на київському столі, тобто мова йшла про намагання зберегти дружнього Польщі союзного володаря. У зв'язку з цим ми не поділяємо думку тих істориків, які на підставі пізніх свідчень хроніки Яна Длugoша і вільного переносу польським істориком XIX ст. Я.Карловичем даних Галла Аноніма про похід Болеслава I Хороброго на події 1069 р. вважають, що Болеслав II Сміливий знаходився у Києві 10 місяців²³. Не має у сучасних подіям джерелах свідoctв про підкорення на початку 70-х років XI ст. поляками території так званих «Червенських градів», про що пише Ян Длugoш²⁴. Відомий дослідник твору середньовічного хроніста А.Семкович беззаперечно довів, що його данні не є достовірними²⁵.

Події 1068-1069 рр. порушили баланс сил у системі державного управління Русі, що невдовзі призвело до виникнення нової політичної кризи на Русі. Ця криза невдовзі отримала загальноєвропейський резонанс. В 1072 р. «тріумвіри» для підвищення своєї влади, зміцнення позицій православної церкви виступили ініціаторами проведення канонізації перших давньоруських святих – князів Бориса і Гліба, проте вже наприкінці року відносини між братами загострилися. Незважаючи на відчайдушні спроби Ізяслава Ярославича зберегти за собою престол (з цією метою він навіть намагався укласти угоду з недавнім суперником полоцьким князем Всеславом Брячиславичем), навесні 1073 р. його дружина була розбита братами, а сам Ізяслав втік у Польщу, де сподівався вдруге отримати допомогу від Болеслава II Сміливого. Проте бажання екс-київського князя на цей раз не співпали з планами його польського родича. Після повернення до Польщі Болеслав протягом 1070–1072 рр. вів війну з Чеським князівством. В 1073 р. германський король Генріх IV (його в літературі часто називають імператором, але таким він став лише 24 березня 1084 р.), якого занепокоїла зовнішньополітична активність польського володаря, почав готуватися до вторгнення на територію західнослов'янської країни. О.В.Назаренко висловлює припущення, що ці дії проти Польщі були узгоджені з Святославом і Всеволодом Ярославичами, які саме в цей час здійснили свій виступ проти Ізяслава²⁶. Крім загрози з боку Германії і Чехії, яка хотіла знову відвоювати у поляків Сілезію, Болеслава II Сміливого також непокоїли події в Угорщині, де термінової підтримки від нього чекали його прихильники.

«Ізяслав же, – розповідає літопис про перебування колишнього київського князя у Польщі, – иде в Ляхы со именем многым, глаголя яко: «Сим налезу вой». Еже все взяша Ляхове, показавше ему путь от себе»²⁷. Зрозуміло, що в тих умовах Болеслав I Сміливий не міг здійснити похід на схід, тим більше, що там, на цей раз, треба було вступати у бойові дії, причому не з Всеславом Брячиславичем, а набагато більш сильними Ярославичами, які б однозначно не віддали без боротьби владу в столиці Русі. З лаконічного тексту літописного повідомлення у дослідників складається враження про нетривале перебування Ізяслава Ярославича у Польщі, під час якого польський князь позбавив свого руського родича майна. Однак

є підстави думати, що таке уявлення не є правильним. Польський князь, якого без сумніву цікавила доля київського великокнязівського столу, не міг одразу вдатися до якихось дій проти свого родича: йому треба було довідатись, яка ситуація склалася на Русі, як до Польщі буде ставитися новий київський володар Святослав Ярославич. Ймовірно, що Ізяслав перебував у Польщі принаймні півтора роки. Для такого висновку можна прийти на підставі того, що літопис згадує про завоювання Києва Святославом Ярославичем у березні 1073 р. із свідцтвом германського хроніста Ламберта Герсфельдського, який відзначив прибуття в січні 1075 р. до Майнцу до двору германського короля Генріха IV колишнього київського князя²⁸.

Вочевидь, матеріал про перебування Ізяслава Ярославича у Польщі був занесений до літопису тільки після його повернення на Русь наприкінці 1077 р. Джерелом інформації літопису була розповідь або самого князя, або когось з його наближених. Причину самого вигнання, як здається, слід вбачати в тому, що Ізяслав, який протягом тривалого часу не отримував допомоги від Болеслава II Сміливого, вирішив на свій страх і ризик найняти армію в Польщі, чим викликав обурення у польського володаря (той на той час активно займався угорськими справами) наприкінці 1074 р. Причину вигнання Ізяслава Ярославича з Польщі давньоруський книжник пояснює спробою того за допомогою казни найняти військо²⁹. Порівняння повідомлення «Повісті временних літ» під 1073 р. з літописними звітками під 1018, 1069 та 1077 рр. про підтримку польськими князями своїх вінценосних родичів на Русі приводить до висновку, що автор літопису не випадково акцентує увагу на спробі Ізяслава самостійно найняти воїнів у Польщі як на винятковому, що не мав прецеденту в дипломатичній практиці давньоруського династичного дому випадку³⁰.

Отже, давньоруського князя було вигнано з Польщі, а гроші, які були виділені на найм воїнів, конфісковані. Ця конфіскація не призвела до повного розорення Ізяслава (про що, здавалось, можна зробити висновок із літописної інформації про перебування князя у Польщі), оскільки під час прибуття до Германії він мав значні коштовності (під час зустрічі з Генріхом IV, за свідцтвом Ламберта Герсфельдського, Ізяслав вручив королю багаті дари)³¹.

В Майнці під час переговорів з Генріхом IV Ізяслав, вочевидь, розповів як про ситуацію в своїй країні, так і про обставини конфлікту з Болеславом II Сміливим. Розповідь про Русь зацікавила короля, який невдовзі направив на Русь своє посольство. Германське посольство очолив настоятель соборного храму в трирському монастирі св. Симеона Бурхард³², який був братом дружини Святослава Оди Штаденської. Згідно інформації Ламберта Герсфельдського, германський посол мав переконати Святослава у незаконності завоювання тим київського столу, погрожував тому війною. На час здійснення посольства за дорученням короля руського князя мав опікувати саксонський маркграф Деді³³. Як свідчать подальші події, германський монарх насправді хотів використати Русь для реалізації своїх

зовнішньополітичних планів перш за все у зв'язку із підготовкою походу проти Польщі³⁴, а тому тема надання реальної допомоги руському прибульцю у короля так і не постала.

У Києві германське посольство не досягло абсолютно ніяких результатів. Літописець з цього приводу пише про прибуття послів з Германії, проте нічого конкретного не повідомляє про зміст переговорів: «В се же лето придоша сли из Немець к Святославу. Святослав же величаяся показа им багатство свое. Они же, видевше бесчисленное множество злато и сребро, и паволоки, и реща: «Се ни в чтоже есть, бо лежит мертво. Сего суть кметье (тобто воїни. – авт.) луче, мужи бо ся доицуть и больше сего»³⁵.

Проте, судячи з розповіді Ламберта про повернення послів до Германії у липня 1075 р., вони не відмовилися від дарів на користь Генріха IV. «Бурхард, настоятель Трійської церкви, який був направлений з королівським посольством до Русі, повернувся назад, привіз королю (він тоді знаходився у Вормсі. – авт.) стільки золота, срібла та дорогого одягу, скільки ніколи на пам'яті людей не привозили одночасно до Тевтонського королівства. За таку ціну король Русі хотів купити одне – щоб король не надавав проти нього допомоги брату, якого він вигнав із королівства. Але він (володар Русі. – авт.) міг цього добитися і даром, оскільки той (тобто Генріх IV. – авт.), зайнятий внутрішніми та домашніми війнами, не мав можливості вести війни з народами настільки віддаленими. Подарунок, цінний сам по собі, виявився особливо цінним, що був зроблений у необхідний час. В цей час через недавню війну (в Саксонії. – авт.) королівська казна була спорожнілою, а рицарі вперто і настійливо вимагали плати за нещодавно здійснений похід. Якщо б він (тобто Генріх IV. – авт.) не задовольнив їх вимог з королівською щедротою, то він не міг розраховувати на їх відданість у подальшій частині дій, які, як здавалось, мали бути вкрай важкими»³⁶. Про перебування володаря із Русі в Германії розповідає і французький хроніст Сигіберт із Жамблу. Цікавим додатком до інформації Ламберта є згадка Сигіберта про те, що прибулець «звернувся за допомогою до імператора Генріха, пообіцявши підкорити йому себе і своє царство при умові, що той допоможе йому повернутися на трон»³⁷.

Обережна германська дипломатія київського князя Святослава Ярославича пояснюється тим, що, вірогідно десь наприкінці 1074 – на початку 1075 рр., тобто вже після вигнання Ізяслава з Польщі, була підписана угода між Краковом і Києвом про здійснення спільного русько-польського походу в Чехію, володар Вратислав II якої був союзником Генріха IV. Таким шляхом Святослав Ярославич розраховував добитися відмови польського князя від можливих ворожих дій щодо Русі³⁸.

«В лето 6584 (1076 р. – О.Г.). Ходи Володимир, сын Всеволожь, и Олег, сын Святославль, Ляхом в помощь на Чехы», – повідомляє про виправу руського війська у Центральну Європу³⁹. Володимир Мономах у «Повчанні синам» розповідає про цю військову виправу: «Та посла мя Святослав в Ляхы ходив за Глоговы (місто в Сілезії. – авт.) до Чешьскаго леса, ходив в земли их 4 месяци»⁴⁰.

В.А. Кучкін довів, що цей похід слід датувати не 1076 р., а вереснем 1075 – лютим 1076 рр.⁴¹. Т.Войцехівський, вивчаючи історію взаємин Польщі і Германії, звернув увагу на повідомлення Ламберта Герсфельдського про неочікуваний відхід армії короля Генріха IV із Саксонії до Чехії наприкінці серпня – на початку вересня 1075 р.⁴², але не зміг дати пояснення цьому, оскільки дотримувався думки про похід русько-польського війська проти чехів у 1076 р.⁴³. На наш погляд, запропоноване В.А. Кучкіним датування можна дещо уточнити, якщо порівняти інформацію Володимира Мономаха з розповіддю Ламберта Герсфельдського. Вірогідно, Болеслав II Сміливий, довідавшись про невдачу саксонських феодалів 9 червня 1075 р. на р. Унструт, швидко звернувся до руських союзників і здійснив разом з ними виправу проти Вратислава II чеського. Похід війська Олега Святославича та Володимира Всеволодовича розпочався на початку літа 1075 р., а наприкінці липня – на початку серпня це військо вже воювало в Сілезії та Чехії.

Відволікання сил короля і його прибічників від бунтівної Саксонії мало певне позитивне значення для антиімперських сил у Центральній Європі. Так, невдовзі після цих подій папа Григорій VII відлучив Генріха IV від церкви, а в самій Германії ворожі Генріху князі проголосили королем (антикоролем) швабського князя Рудольфа Рудого. На Різдво 1076 р. польський князь Болеслав провів для себе коронацію королівською короною, що мало зміцнити міжнародний авторитет Польської держави.

В історіографії на підставі неперевіреної інформації з «Історії Російської» В.Н. Татищева, можливо почерпнутої з якогось пізнього літопису⁴⁴, робиться висновок про невдачу русько-польського походу⁴⁵. На наш погляд, більш правильним є позиція руського історика М.Е. Шайтана і польського вченого Т.Грудзинського, які вважають, що військова акція Польщі і Русі була вдала, що, зокрема, сприяло проведенню коронації Болеслава II Сміливого⁴⁶.

Ще під час здійснення посольства Бурхарда до Києва Ізяслав Ярославич, відчувачи, що і король навряд чи зможе відстояти його права на Київ, здійснив черговий політичний крок. Не чекаючи повернення Бурхарда з Русі, Ізяслав Ярославич направив свого сина Ярополка до Риму. На думку М.Чубатого, пораду щодо цієї поїздки Ізяславу дав маркграф Деді, який знав про тісні союзні стосунки римського понтифіка з польським та угорським дворами⁴⁷. В Римі Ярополк звернувся до папи Григорія VII з проханням допомогти батькові повернути київський престол. Добре знаючи вселенські претензії римської курії, Ярополк Ізяславич, здається, пообіцяв підкорити Русь престолу св. Петра. Така пропозиція, підкріплена переходом Ярополка до католицизму⁴⁸, сподобалася римському папі, який зацікавився проблемами далекої від Італії Русі. В квітні 1075 р. Григорій VII надіслав листи Ізяславу Ярославичу (17 квітня) і Болеславу II Сміливому (20 квітня). Першому папа пообіцяв надати допомогу. В листі до польського володаря, присвяченому реформі церкви у

Польщі, він наполягав на поверненні Болеславом руському князю конфіскованих поляками коштів⁴⁹.

В історичній літературі інколи перебільшується загроза, яка начебто виникла від переговорів Ярополка Ізяславича з папою Григорієм VII, для зовнішньополітичного суверенітету Русі⁵⁰. Науковці часто звертають при цьому увагу на події середини липня 1054 р., коли начебто відбувся офіційний розкол християнського світу, який відбувся після того як папські посланці на чолі з кардиналом Гумбертом в Константинополі прокляли патріарха Михаїла Керуларія і відлучили від церкви всіх його послідовників⁵¹. Проте значення цієї події в історії міжрелігійних відносин перебільшено. Суперечності між римською і константинопольською церквою існували задовго до середини XI ст., і часом вони досягали великої гостроти. Зразу ж у перші десятиліття після «розколу церков» релігійні суперечки не створювали нездоланих перешкод між православними і католицькими країнами: теологічна полеміка часто вичерпувала себе, і починались переговори по відновленню єдності християнського світу.

Полеміка з «латинцями» мала відгомін і на Русі, але в умовах, коли давньоруська верхівка прагнула підтримувати стосунки із західними сусідами, теологічні суперечки не знаходили належної підтримки в середовищі світської влади⁵². Коливання між Римом і Константинополем як релігійними центрами проявлялися у міжнародній політиці багатьох держав – Венеції, Хорватії, Угорщини, Болгарії, Сербії та ін., і не позначалися на їх політичному житті⁵³. Тим більше не міг мати якихось наслідків для розвитку східнослов'янського суспільства одиничний епізод контактів римської курії з представником князівської династії Рюриковичів, який, до того ж, був позбавлений реальної влади на Русі.

Розглядаючи питання про поширення королівської титулатури на Русі, А.В. Великий висловив думку що володарі Русі задовго до офіційної коронації князя Данила Романовича у середині XIII ст. визнавалися на Заході королями⁵⁴. Проте згадки в хроніках і анналах відносно володарів Русі княгині Ольги, князя Володимира та ін. як носіїв королівських титулів не є підтвердженням такого їх офіційного статусу, а були свідченням визнання їх як володарів – суверенів⁵⁵. Складнішою, здавалось, є ситуація з Ізяславом Ярославичем, його дружиною Олісавою-Гертрудою та їх сином Ярополком, оскільки їх королівський статус начебто визначений у згаданому листі папи Григорія VII до «Деметрія, короля Русі, і королеви, дружини його». Дмитро («Деметрій») – це християнське ім'я київського князя Ізяслава Ярославича. Слід зазначити, що зазначене найменування його королем не може вважатися свідченням офіційного визнання, не дивлячись на те, що таким чином його іменують в листі понтифікат.

Децю іншою є тема із визначенням титулування на Заході дружини та сина Ізяслава. Справа в тому, що Олісава-Гертруда була донькою польського короля Мешка II і сестрою польського князя Казимира I Відновителя. Відомо, що Мешко II в 1032 р. відмовився від королівської корони, проте його дружина і мати Гертруди Рикса уїхала до Германії і до кінця

життя зберігала за собою титул королеви⁵⁶. Проте навряд чи її донька Гертруда успадкувала цей титул. Складнішою є питання про королівське визначення сина Ізяслава і Гертруди. Перш за все в листі не вказується його ім'я. З джерел відомо, що у вигнанні Ізяслава супроводжували два сини Ярополк та Святополк⁵⁷. М.П. Кондаков довів, що переговори з римським першоієрархом вів Ярополк⁵⁸.

Для правильного розуміння ситуації наведемо невеликий лист Григорія VII у повному вигляді: «Єпископ Григорій, раб рабів Божих, Дмитру, королю Русі, і королеві, дружині його, посилає привіт і апостольське благословення. Ваш син під час відвідин апостольського престолу прибув до нас, і оскільки хотів отримати королівство як дар св. Петра з наших рук, то визнав св. Петру, главі апостолів, свою вірність. Він звернувся до нас з покірною мольбою, заявив, що його прохання здійснено за вашої згоди, а тому по причині відданості прохача, передали йому управління вашим королівством як частиною володінь св. Петра.

Зрозуміло, що з побажаннями блага висловлюємо також побажання, щоб св. Петро охороняв вас, ваше королівство і всю вашу власність своїм посередництвом і щоб він сприяв володінню цим королівством у мирі, у пошесті і славі до кінця вашого життя; а коли завершиться ваша життєва служба, щоб він вимолвив для вас перед царем небесним вічну славу.

Нехай знає ваше світліше величність (і ми проявляємо велику готовність до цього), як він виходячи з власних потреб звернеться до нашого престолу про будь-які справедливі справи, всі його прохання, без сумніву, будуть задоволені.

Крім цього, щоб як це, та і інше, що не попало до цього послання, достатньо глибоко залишилося у ваших серцях, ми відправляємо до вас послів, один з яких – ваш відомий і вірний друг. Те, що є у посланні вони передадуть вам, а інше додадуть при розмові. Перед ними, через свою відданість св. Петру, предстаньте перед ними кроткими і привітними, з витримкою вислухайте те, що вони передадуть від нас, без сумніву довіртеся їм, і тим справи, які вони захочуть владою апостольського престолу впорядкувати і вирішити, не дайте знищити чужим злим намірам, але проти допоможіть у їх реалізації своїм щирим сприянням і щирістю.

Наймогутніший Бог хай просвітить ваші душі і зробить так, щоб ви, обминувши тимчасові блага, перейшли до вічної слави. Дано у Римі на другому році нашого понтифікату, 17 квітня»⁵⁹.

Перша частина листа прямо свідчить, що учасники переговорів розглянули питання про вхідження Русі (інша справа наскільки князь-вигнанець Ярополк міг це робити!) під опіку престолу св. Петра. Чи означало це, що молодий князь при цьому на необхідному релігійно-політичному рівні був коронований папою? Відповіді на це питання в тексті листа не має, а сам його зміст все ж таки стосується особливих взаємин не папи з молодим князем, а першого з Ізяславом Ярославичем. Кидається у вічі, при всій риторичності листа, що він написаний вкрай дипломатично. Папа напряму натякає на те, що значну інформацію Ізяслав отримає під час зустрічі

з папськими посланцями. Не роз'ясняє ситуацію і лист папи до Болеслава II Сміливого, направлений через три дні, оскільки в ньому (стосовно Русі) йшлося лише про вимогу папи повернути Ізяславу Ярославичу захоплене польським князем майно. Дослідник діяльності Григорія VII харківський історик А.С. Вязигін відзначає, що папа був вкрай обережним у веденні дипломатичних стосунків і важливу інформацію не вміщував у текст своїх листів, а передавав її адресату через посланців⁶⁰.

Цікавим джерелом з історії взаємин Ярополка з папою Григорієм є дві мініатюри з Трирської псалтирі. На одній з них зображені Ярополк Ізяславич і його дружина Кунігунда (донька графа Веймара, на якій він одружився під час свого приїзду до Германії в 1075 р., мала православне ім'я – Ірина), які одягнуті у князівські шати; вони протягують руки до св. Петра, а мати Ярополка Олісава-Гертруда цілує ногу апостола⁶¹. На іншій зображено Ісуса Христа, який в присутності св. Петра і св. Ірини вінчає Ярополка і його жінку стеммами (коронами). М.П. Кондаков з цього приводу, що саме використання цього типу вінця є свідомством того, що тут зображено вінчання Ярополка на велике князівство, яке може бути порівняним до царства⁶². Можна погодитися з відомим істориком мистецтва, що цей акт передбачав перебування Ярополка тоді у лоні католицької церкви, проте вчений нічого не пише, чи означало це вінчання реальне надання князю римським папою королівської гідності. Так чи інакше, але слід констатувати, що події, пов'язані із перебуванням Ярополка в Римі, не знайшли у подальшому якогось резонансу на Русі. Вірогідно, після повернення додому, перебуваючи в іншому релігійному середовищі, князь однозначно належав до православ'я. Зазначимо, що в той час чимало європейських монархів (правда, в основному, невеликих держав), перейшли під опіку св. Петра, але це ніяким чином не вело до королівської коронації цих володарів⁶³. Д.В. Айналов вважав, що Ярополк Ізяславич одружився на Кунігунді після повернення з Риму, і саме нова система стосунків князя з главою римської церкви, що склалися внаслідок недавніх переговорів з папою, відбилася на сюжеті мініатюр Трирської псалтирі⁶⁴.

Деякі історики вважають, що повернення Ізяслава Ярославича з Германії до Польщі пов'язане з цими листами, а його відновлення на київському столі наприкінці 1077 р. було здійснене за допомогою польського князя Болеслава II Сміливого під тиском римської курії⁶⁵. Однак таке твердження, на наш погляд, не можна вважати правильним. І для цього висновку важливим є не тільки мовчання з цього приводу зазначених папських листів. Польща за правління Болеслава II Сміливого, як про це пише С.Кентжинський, провадила політику на міжнародній арені, виходячи з власних інтересів, а не під тиском вимог римської курії⁶⁶. Про це красномовно говорить той факт, що між згаданими вище посланнями Григорія VII і поверненням Ізяслава Ярославича на батьківщину пройшло майже два роки, за час яких руське військо Святослава і Всеволода Ярославичів і польське військо Болеслава II Сміливого здійснило похід до Чехії.

В грудні 1076 р. у Києві помер князь Святослав Ярославич, внаслідок чого головний князівський стіл Русі виявився вакантним. Розуміючи необхідність збереження стабільних русько-польських відносин, Болеслав вирішив знову (як у 1069 р.) допомогти Ізяславу повернутися додому⁶⁷. Ситуація для реалізації цього плану була сприятлива. На Русі, зокрема у Києві, старший син Ярослава Володимировича мав чимало прихильників. Всеволод Ярославич, який одночасно був київський і чернігівським володарем, вів боротьбу з князями Борисом В'ячеславичем і Олегом Святославичем і потребував сильного союзника, а не нового суперника. Сприятлива ситуація зробила зайвим особисту участь Болеслава в експедиції на Русь: він надав Ізяславу збройний загін. Зустрівшись на Волині з Ізяславом, Всеволод Ярославич без особливих заперечень повернув Київ старшому братові.

Але фортуна так розпорядилась, що втрата столу у столиці Русі продовжувалась для князя Всеволода Ярославича недовго – трохи більше року. На початку жовтня 1078 р. його брат Ізяслав загинув у битві на Нежатиній ниві⁶⁸, і з цього часу Всеволод Ярославич князував у Києві аж до своєї смерті у 1096 р. У посмертному панегірику літописець записав про поневір'яння по чужих світах першого руського князя-емігранта Ізяслава Ярославича: «Паки же брата его прогнаста и и ходи по чюжеи земли блудя...»⁶⁹.

Примітки

1. З середини X ст. германські монархи з моменту сходження на трон називалися «римськими королями», при цьому для забезпечення спадковості у владі часто разом із своїм батьком – старим королем правив його нащадок – молодий король. Для того, щоб стати імператором Римської імперії, кожен з «римських королів» мав здійснити подорож до Італії і бути коронований імператорською короною римським папою.
2. Васильевский В.Г. Византия и печенеги // Васильевский В.Г. Труды. – Санкт-Петербург, 1908. – С. 26.
3. Князький И.О. Половцы в Нижнем Подунавье // Вопросы истории. – 2000. – №3. – С. 121-129.
4. *Annales Hildesheimenses* // *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum* (далі – *MGH SS*). – Т. 3. – Hannoverae, 1839. – P. 90; *Brunvilarensis monasterio fundacio* // *MGH SS*. – Т. 11. – Hannoverae, 1854. – P. 403; Головко О.Б. Внутрішньополітична боротьба в Польщі та її вплив на міжнародні відносини у другій половині 20-х – першій половині 30-х років XI ст. // *Проблеми слов'янознавства. Історія зарубіжних слов'янських народів*. – Львів, 1988. – Вип. 38. – С. 69-76.
5. Wojciechowski T. *Szkice historyczne XI wieku*. Wyd. 2. – Warszawa, 1970. – S. 158-172; *Historia Polski*. Pod red. H. Lowmiańskiego. – Т. I, cz.1. – Warszawa, 1957. – S. 207-214 (автор розділу – Міхал Шчанецький); Grudziński T. *Polityka papieża Grzegorza VII wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej*. – Toruń, 1959. – S. 4-5.

6. Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Т.1: Лаврентьевская и Судальская летопись по Академическому списку. Изд. второе. Вып. 1-3. – Ленинград, 1926-1928. – Стб. 167-173
7. Karłowicz J. Wyręta kijowska Bolesława Chrobrego. – Poznań, 1872. – 32 s.; Линниченко И.А. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. – Ч.1. Русь и Польша до конца XII в. – С.85-87; та ін.
8. Ткаченко М. Повстання в Києві 1068-1069 рр. // Наукові записки Інституту історії і археології. – Вип. 1. – Уфа, 1943. – С. 148-149; Рамм Б.Я. Папство и Русь в X – XV вв. – Москва, 1959. – С. 60-61; Пашуто В.Т. Внешняя политика древней Руси. – Москва, 1968. – С. 41; та ін.
9. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб.173-174.
10. Galli Chronicon. – L. I,23. Хроніку Галла Аноніма наводимо за виданням: Chronica Polonorum. Ed. Szlachowski et R.Körpe // MGH SS. – Т. 9. – Hannoverae, 1851. – P. 418-478, з вказівкою номеру книги та розділу твору. Переклад хроніки на російську мову див.: Галл Аноним. Хроника или деяния князей или правителей польских. – М.,1960. – 172 с.
11. Vincentii Chronicon. – L.3,22. Хроніку Вінцентія Кадлубка наводимо за виданням: Magistri Vincentii Chronicon Polonorum // Monumenta Poloniae Historica (далі – MPH). – Т. 2. – Lwyw, 1872.– P. 193-449, з вказівкою номеру книги та розділу твору. Див. польський переклад хроніки: Mistrza Wincentego Kronika Polska. Wyd. K. Abgarowicz i V. Kúrbis. – Warszawa, 1974. – 254 s.
12. Кучкин В.А. «Поучение» Владимира Мономаха и русско-польско-немецкие отношения 60-70-х годов XI в.// Советское славяноведение. – 1971. – №2. – С. 32.
13. ПСРЛ. – Т.1. – Стб.173.
14. Кучкин В.А. «Слово о полку Игореве» и междукняжеские отношения 60-х годов XI века // Вопросы истории. – 1985. – №11. – С. 19-35.
15. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 173.
16. Там же.
17. Там же.
18. Там же.
19. Кучкин В.А. «Поучение» Владимира Мономаха и русско-польско-немецкие отношения 60-70-х годов XI в. – С. 32.
20. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 247.
21. Там же. – Стб. 173-174.
22. Пашуто В.Т. Внешняя политика древней Руси. – С. 41; Тихомиров М.Н. Древняя Русь. – Москва, 1976. – С.99-100; Брайчевський М.Ю. Повстання 1068 – 1069 рр. у Києві // Український історичний журнал. – 1979. – №1. – С. 82; та ін.
23. Kuczyński S.M. Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVII w. – Warszawa, 1965. – S.130; Manteuffel T. Polska wóryd nowych państw Europy // Polska pierwszych Piastów. – Warszawa, 1970. – S. 31.

24. Długosza Jana Roczniki czyli Kroniki sławnego krylestwa Polskiego. – Т. 3-4. – Warszawa, 1969. – S. 129-132.
25. Semkowicz A. Krytyczny rozbiyr dziejyw polskich Jana Długosza. – Krakow, 1887. – S. 130-131.
26. Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. – Москва, 2001. – С. 521.
27. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 183.
28. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 182; Lamberti Annales, pars II // MGH SS. – Т. 5. – Hannoverae, 1844. – P. 219.
29. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 183.
30. Там же. – С. 142-143, 173, 199.
31. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб.183; Lamberti Annales, pars II. – P.219.
32. Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. – С.508.
33. Lamberti Annales, pars II. – P. 219.
34. Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. – С. 518.
35. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 198.
36. Lamberti Annales, pars II. – P. 230.
37. Chronica Sigeberti Gemblacensis // MGH SS. – Т. VI. – Hannoverae. 1844. – P. 362.
38. Очерки истории СССР. Период феодализма. IX – XV вв. Под ред. Б.Д. Грекова, Л.В. Черепнина, В.Т. Пашуто. – Ч. 1. – Москва, 1953. – С. 184 (автор розділу – Б.Д. Греков).
39. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 199.
40. Там же. – Стб.247.
41. Кучкин В.А. «Поучение» Владимира Мономаха и русско-польско-немецкие отношения 60-70-х годов XI в. – С. 33.
42. Lamberti Annales, pars II. – P. 232.
43. Wojciechowski T. Szkice historyczne XI wieku. – S. 197.
44. Татищев В. Н. История Российская. – Москва, 1962. – Т. 2. – С.91.
45. Линниченко И.А. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. – Ч.1. Русь и Польша до конца XII в. – С.119; Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – Кн.1. – Москва, 1960. – С. 559; Янин В.Л. Русская княгиня Олисава-Гертруда и ее сын Ярополк // Нумизматика и эпиграфика. – Т. 4. – Москва, 1963. – С. 158.
46. Шайтан М.Э. Германия и Киев в XI в. // Летопись занятий постоянной историко-географической комиссии. – Т. 24(1) – Москва, 1927; Grudziński T. Polityka papieża Grzegorza VII wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej. – S. 96.
47. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. – Т. 1. Від початку до 1353 р. – Рим, Нью-Йорк, 1965. – С. 303.

48. Янин В.Л. Русская княгиня Олисава-Гертруда и ее сын Ярополк. – С.160-161.
49. Gregorii P. VII ad Demetrium Regem Russorum et reginam uxorem ejus // *Historica Russiae Monumenta* / Ed. A.Turgenev (далі – HRM). – Т. 1. – Petropoli, 1841. – P.1; Gregorii P. VII ad Boleslaum ducem Poloniae // HRM. – Т. 1. – P. 2-3.
50. Рамм Б.Я. Папство и Русь в X – XV вв. – С. 67-69; Свідерський Ю.Ю. Боротьба Південно-Західної Русі проти католицької експансії в X–XIII ст. – К., 1983. – С. 66.
51. *Acta et scripta quae de controversiis Ecclesiae Graecae et Latinae saeculo undecimo composite extant.* – Leipzig, Magburg, 1861. – P. 150.
52. Головка О.Б. Зовнішня політика і міжнародні зв'язки Давньоруської держави // Запровадження християнства на Русі. – К., 1988. – С. 154-156.
53. Соколов Н.Н. Образование Венецианской колониальной империи. – Саратов, 1963. – С. 202, 216; Коларов Х. Титулатура и полномочия владетельской власти в Болгарии // *Etudes balkaniques.* – 1978. – №3. – С.96-97; Ostrogorsky G. The Byzantine Emperor and the Hierarchical World Order // *The Slavonic and East European Review.* – Vol.35. – №84. – 1956. – P. 10-11.
54. Великий А.Г. Проблема коронації Данила // *Корона Данила Романовича. Записки Наукового товариства ім. Шевченка.* – Т. CLXIV. – Рим, Париж, Мюнхен, 1955. – С. 7-16.
55. Головка О.Б. Титулатура носіїв державної влади на Русі в контексті середньовічних імперських доктрин // *Феодалізм на Україні.* – К., 1990. – С. 42-52.
56. *Brunvilarensis monasterio fundacio* // *MGH SS.* – Т. 11. – Hannoverae, 1854. – P. 403.
57. ПСРЛ. – Т. 9: *Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью.* – Санкт-Петербург, 1862. – С. 100.
58. Кондаков Н.П. Изображения русской княжеской семьи в миниатюрах XI века. – Санкт-Петербург, 1906. – С. 84.
59. Gregorii P. VII ad Demetrium Regem Russorum et reginam uxorem ejus. – P. 1.
60. Вязигин А.С. Григорий VII. Его жизнь и общественная деятельность. – Санкт-Петербург, 1899. – С. 58.
61. В.Т.Пашуто пише, що Ярополк одружився з Кунігундою «біля 1073 р.», проте тоді руського князя в Германії ще не було (Пашуто В.Т. Внешняя политика. – С. 124).
62. Кондаков Н.П. Изображения русской княжеской семьи в миниатюрах XI века. – С. 84.
63. Вязигин А.С. Григорий VII. Его жизнь и общественная деятельность. – С. 52-54.
64. Айналов Д.В. К истории древнерусской литературы. I. Эпизод из сношений Киева с Западной Европой // *Труды Отдела древнерусской лите-*

ратуры Института литературы. – Вып. III. – Москва, Ленинград, 1936. – С. 6.

65. Рамм Б.Я. Папство и Русь в X – XV вв. – Москва, 1959. – С. 54.
 66. Kętrzynski S. Polska X – XI wieku. – Warszawa, 1961. – S. 571.
 67. ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 199.
 68. Там же. – Стб. 201-202.
 69. Там же. – Стб. 202.

O. Golovko. European policy of Russia in the late 60's – 70's XI century. The article deals with the relations of Russia with the European countries in the late 60's – 70's of the XI century in particular circumstances of polish troops stay in Russia in 1069, the history of emigration of the prince of Kiev Izyaslav Yaroslavich and his son Yaropolk in 1073 – 1077, their contacts with the Polish Prince Boleslaw II the Bold, the German king Henry IV, Pope Gregory VII.

Key words: *Russia, Poland principality, the German Empire, the Roman curia, and international relations.*

Отримано: 07.08.2014 р.

УДК 94(477)''12''(092)

Бура Харди

О СМРТИ ГОСПОДАРА МАЧВЕ КНЕЗА РОСТИСЛАВА МИХАЙЛОВИЧ

Д. Гарді. Про дату смерті правителя Мачви Ростислава Михайловича. Дата смерті правителя Мачви Ростислава Михайловича стосується не лише біографії цього визначного руського князя, але належить до низки важливих політичних подій в південно-східній Європі в першій половині шістдесятих років XIII століття. Смерть Ростислава історики датують між 1261 й 1264 роком. Точною датою ante quiet смерті є згадка про Ростислава як покійного (quondam) з 15 липня 1264 року в буллі папи Урбана IV. З іншого боку, історики давно зауважили, що Ростислава не згадують як учасника династичної війни, яка велася упродовж 1262 року (й пізніше) між його тестем, угорським королем Белою IV та шурином Ростислава, молодим королем Стефаном. У відомому посвідченні мирної угоди молодого короля Стефана з 5 грудня 1262 року як його союзник згадується найстарший син Ростислава, герцог Михайло, котрий тоді очевидно володіє певною територією. Невідомо, також, чи Ростислав брав участь в угорському поході на Болгарію (1261), хоча він раніше великою мірою впливав на перебіг подій в тій країні. Ці аргументи ймовірно призвели до того, що група істориків смерть Ростислава датувала 1262 роком, або ще кінцем 1261 року. Однак, Всеволод Прокофев логічно зауважив, що в одній хартії угорського короля Бели IV з 13 квітня 1264 року, в рамках опису колишніх воєнних заслуг боярина магістра Лаврентія Ростислав (ще) не згаданий як покійний.